

SZÉKELY OKLEVÉLTÁR

CSÍKVÁRMEGYE KÖLTSÉGEN

KIADTA

A SZÉKELY TÖRTÉNELMI PÁLYADÍJ-ALAP
FELÜGYELŐ BIZOTTSÁGA

SZERKESZTETTE

DR SZÁDECZKY LAJOS

*

VII. KÖTET

1690-1750.

*

KOLOZSVÁRT.

NY. GOMBOS FERENCZ LYCEUM-NYOMDÁJÁBAN.

1898.

ELŐSZÓ.

Midőn a mult év folyamán a *Székely Oklevéltár* VI-ik kötetét kiadtuk, «egyelőre utolsó kötet»-nek mondtuk azt, mert a székely történelmi bizottság alapja annyira leapadt a hat kötet kiadásával, hogy nem lehetett reményünk annak a terhére több kötet kiadásához.

Ámde a multjára méltán büszke székelység áldozatkészsége csakhamar segélyünkre sietett, *Csikvármegye* részéről, megszavazván egy újabb kötet kiadása költségét, úgy, hogy egy év múltán ismét újabb, gazdag tartalmú kötettel kedveskedhetünk a székelyek története iránt érdeklődő közönségnek.

A székely történelmi bizottság ugyanis f. é. febr. 21-én kelt átiratában megkereste *Csikvármegyét*, hogy adna ki egy kötetet a Székely Oklevéltárból: s a vármegye erre hazafias készséggel vállalkozott.

Igy lát napvilágot a Székely Oklevéltár VII-ik kötete, a mely közel 400 okíratot tartalmaz, m. e. negyedrésében kivonatosan. A kivonatok külsőleg is meg vannak különböztetve, azzal, hogy apróbb betűkkel, tömörebben vannak nyomatva, a mivel sok hely-megtakarítást értünk el s többet adhattunk a megszábotott terjedelmen, mintha a kivonatok is mind nagy betűkkel szedettek volna. A guberniumi rendeleteket közel egykorú időből (pl. egy esztendő keretében) egy cím és szám alá foglaltuk a tömörség s könnyebben áttekinthetőség kedvéért.

Kor tekintetében ez a kötet szorosan csatlakozik a megelőző VI-ik kötethez: 1796-on kezdődik és terjed 1750-ig.

Ez a korszak egyik legválságosabb s legkevésbé ismert kora Erdély s a székelység történetének.

A gubernium korának első félszázada ez, melyben azok a mélyreható átalakuulások mentek végbe, melyek a fejedelmi kor megszűntével Erdély közéletét, államrendjét, intézményeit, adózási viszonyait, honvédelmét, társadalmi életét s részben vallását átalakították.

Ennek a történeti *«metamorphosis»-nak* a székelységre vonatkozó része nyer okleveles megvilágítást a Székely Oklevéltár VII-ik kötete által.

Tartalmáról a következőkben kívánunk tájékoztatást nyújtani.

A guberniumi kor első évtizedének legtöbb baja volt az Erdélybe bekvártélyozott állandó német katonasággal, a melynek ellátása súlyos terhet rovott a lakosságra, a mit még tetézett a katonaság erőszakos huzása-vonása, féktelenkedése, napirenden lévő kihágása.

A *katonatartás* volt főbaja ebben az időben a magát önkéntes adózás alá vetett székelységnek is. A katonaságot téli szállásra (néha nyárra is) beszállásolták a falvakba s a népnek kellett ellátni őket szállással, étellel, közszolgálattal. Az élelmszereknek természetben való szolgáltatását (a *«naturale»* kot) beszámították ugyan az adóba, de mennyi bajjal, visszaéléssel, s kárral járt ez, mutatják ez oklevelek.

Az országgyűlés megszavazta az adót a katonatartásra, pénzben és terményekben (búza, zab, széna, hús); ezeket felosztották a vármegyékre, székely és szász székekre, ezek a falvakra s az egyes lakosokra.

Országos főintézője volt ennek a katonai adóbehajtásnak és katona-élelmezésnek a *«főcommissarius»*, a ki alá a vármegyékben és székekben *felügyelőket* (inspector) rendeltek s ezen kívül minden téli szállás állomáson (station) is volt felügyelő *biztos* (commissarius), a kik a főcommissariust minden két hétben tudósították *«a statiók és panaszok állapotjáról»*. A kivetett termény-adó (búza, hús, zab és széna) gondozására s a statiókban való pontos kiszolgáltatására a vármegyék és székek még külön *«administrator commissarius»*-okat is állítottak (1698-tól), a kik a főcommissariustól kiadott útasítások és rendeletek szerint intézték az ügyeket, látták el a katonákat s védelmezték a szegénységet.

Ezeknek a katonatartási intézkedéseknek actáival nyílik meg ez a kötet. (Az inspectorok útasítása I. I. A katonatartás rendszabálya 1696. 3 – 11. I. Kir. «regulamentum» a katonák ellátásáról s «az excessusokról és erőszakos huzás-vonásrók» 1698. 12 – 16. I. A gubernium útasítása a katonatartásról 1698. 21 – 24. I.: Az állomási biztosok útasítása 1698. 24–15. I. stb.)

Mindezek az intézkedések, királyi, országgyűlési, guberniumi, katonai és polgári főcommissariusi rendeletek, útasítások nem akadályozták meg azt, hogy visszaélések, kihágások ne történjenek s a nép keserves panaszokat ne hallasson a katonaság zsarolása ellen. Gyergyószék panaszai 1698. (17. I.), a székely főtiszték felírata a guberniumhoz (26–29. I.), csíki panaszok 1698. (29. I.), a felcsíki sérelmek 1701. (47. I.) mutatják, hogy a baj általános és a teher már-már elviselhetetlen volt. A katonatartás „*utolsó elfogyásra juttatta, boldogtalan székeinket*” írják a főtiszték a guberniumnak 1698-ban (26. I.) s kérnek az adókivetésnél méltányosabb és kedvezőbb arányt. A gubernium válaszában elismeri, hogy csakugyan «*feljebb terhelhetett erejénél az elmult zűrzavaros üdőben a nemes székely natio*» (29. I.); de a súlyos adózási viszonyok továbbra is fenmaradtak.

A székelység annál méltóbban panaszkodhatott, mert adózása önkéntes volt s daczára annak az összeg fokozatosan emelkedett. A székely székek követői nem késnek ez ellen protestálni 1701-ben az országgyűlés alkalmával (47. I.)

A katonaság kihágásainak megvizsgálására bizottságot is küldenek ki 1701 – 1702. (53. I.), a mely tisztében eljárván, öszeírják a panaszokat Csíkszék falvaiban (69. I.) 1701 elején, Gyergyó-széken 1702 végén (109. I.). A felügyelő biztosok is új útasításokat kapnak 1702-ben; de a kihágások és sérelmek nem szűnnek meg. Csík, Gyergyó és Kászon-szék 1703-ban hosszasan számlálja elő a rendkívüli szolgálmányokat, melyekkel a véghelekre szállott katonaság őket megterhel le. (110. I.)

Ilyen viszonyok között találta a Rákóczi forradalom a Székelyföldet, a mely méltó elkeseredésében seregestül csatlakozott a «pro libertate» kibontott zászlók alá, bár egyrésze az uralkodó ház iránt hűségben maradt és buzgolkodott (440. I.). A Rákóczi forradalomban a székelyek magatartására számos oklevél vet világot

ekötetben (121–151. l.). A nevezetesebbek: Teleki Mihály, Thoroczkai István, Andrászi István, gr. Forgách Simon, Pekri Lőrincz levelei, Csíkszék végzései a haza védelméről 1707-ből (107. l.); a kibujdosott udvarhelyszéki kuruczok névsora (143. l.); Csíkszéknek s külön Cserey Mihálynak a történetírónak a Moldvába kibujdosott kuruczokat visszahívó levele (1710–11-ből, 151, 172. l.)

1711-ben a sérelmeket «királyi deputatio» próbálja orvosolni, több jó indulattal, mint eredménnyel (160. és 180. l.) Udvarhelyszék a megyes országgyűlésre is beterjeszti javaslatait és kívánalmait 1711-ben (167. 170. l.); de a régi nóta mindig új marad. 1715-ben a székely nemzet a főkormányzékhez benyújtott kérvényében ismét csak «sulyos adózásának könnyebbségit» kéri, «mivel már nagy terhviselésök miá szintén elnyomottak», hisz régebben tizedrészt hordozták az ország adójának, most immár ötödrészevel terheltettek (203. l.)

Pár év múlva újabb csapás sujtotta Erdélyt s benne a Székelyföldet: *szárazság, éhínség és pestis*. 1717-ben és 1818-ban hallatlan *szárazság* pusztította el a növényzetet s apasztotta ki a vizeket, s a terméketlenség következtében olyan *ínség* keletkezett, a minőt 1603 óta nem élt át Erdély. A nép a legnagyobbaságosabb tápszerekkel tengette életét: «labodamaggal, galagonyával, vadrózsa gyümölcsivel, vadalmával, eczetnek meg tört vadalmának törkölyivel, bükk- és tölgyekkel, nádgyökérrel, bükkfának a hajával, nyírfának fűrészmusztikájával (porával), magyaró és egyéb fának rügyeivel, törökbúza csutkájával, megdőglött marhának, lónak és kanczának husával, megpergelt bocs-korbőrnek ételivel és egyéb irtóztató eledellekkel,» még holttettek evésétől sem riadtak vissza. (261. l.)

Némelyeket a kétségbeesés világba űzött, sokan öngyilkossokká lettek s a rettenetes inséget betetőzte az 1719-ben kiütött *pestis*, mely néhol (pl. Csíkban) az elnyomorodott lakosságnak közel felét kipusztította.

Erről a rettenetes istenítéletről számtalan oklevél szól kötetünkben (229–283. l.): kormányzékai rendeletek, jelentések az inségről és pestisről. Csíkszék falvai lakosairól szám szerinti kimutatás is szól, hogy hányan haltak meg és maradtak életben. (A pestisben, meghaltak száma Csík és Gyergyóban 11,318, az életben maradtaké 14,438 volt 1620 elején).

Ilyen viszonyok között egymást érik a székeknek segítségért esdő folyamodásai az inség és a közterhek enyhítése céljából s a kormányzék rendeletei az óvó rendszabályokról stb.

E szomorú korszak után jellemző Udvarhelyszéknek statisztikái táblázata lakosairól, természetményeiről stb. 1720-ból (287. l.)

A sérelmek és panaszok az 1720-as években megcsappannak, de egészen el nem némulnak. Udvarhely 1720-ban, Csík-Gyergyó-Kászon 1725-ben sérelmei orvoslása végett fordul a kormányzékhez (295., 318., 1.), Csík elszegényedésének okait tárja, fel 1726-ban (327. l.). Az adóügy is mindegyre kísért s 1730-ból érdekes memorandum tárja fel a székelyek viszonylagos szegénységét a magyar és szász nemzettel szemben (353. l.), egy másik pedig nagyon szépen jellemzi a székelység jogi, anyagi, szellemi és erkölcsi viszonyait. (353. l.)

Az 1730-as években ismét előtérbe nyomódnak a katonatartás terhei, a katonák kihágásai, és a lakosság sérelmei; panaszai (377., 383., 385., 395., 403. l.)

Az elégedetlenség közepette egy pillanatra feltűnik Rákóczi József alakja, a ki ellen királyi rendelet kelt 1738-ban (388. l.) a vele összeköttetés gyanúja miatt előkelő erdélyi urak kerülnek fogságba, a mint kitünt, ártatlanul (felmentetésük 1739-ben 397. l.)

Az 1740-es évek folyamán a székekre kirovott hadi contingens szervezésével foglalkozik több oklevél (417–431. l.), mintegy átmenetként az idegen zsoldos katonaság rendszeréből a nem sokára szervezendő székely határőrséghez, melynek nagy érdekű okiratait már csak a következő kötet fogja tartalmazni, ha erre is találkozand kiadó.

Messze vezetne ez általános érdekű országos ügyek actái mellett azokat is részleteznünk, melyek a jogfejlődésre, gazdasági életre, adóügyekre, magánosok dolgaira, vonatkoznak. A nagy keretbe foglalt képhez ezek adják inog a színárnyalatot, melyekben a kulturhistoria is bőséges anyagot fog találni

Még sem mellőzhetem kiemelni a következőket:

A székely *jogszokások* fejlődését megvilágítja a XVIII. sz. elejéről származó: «A székelyeknek szokott törvényekről való articulushoz megigazítása» (45. l.), a csíkszéki orsz. követeknek adott útasítás 1728-ból (337. l.) és 1729-ből (339. l.), Udvarhelyszék

jogszolgáltatási törvényei 1740-ből (403. l.), Csíkszék protestatiója a főkirálybíró választásában a régi törvényes szokás megtartása érdekében 1742-ben (419. l.)

Vallás-erkölcsi szabályok hozatnak 1710-ben az istenkáromlók ellen (152. l.), 1717-ben Mártonfi püspök az egyházi ügyeket szabályozza s az erkölcstelen és rossz szokások (köztük a húsvéti öntözködés, népiesen «*vizbevetés*») ellen büntetéseket szab. (219. l.). 1720-ban a főkormánysház rendeli el, hogy «a szitkozódás, káromkodás, torbézlás, musikálás és tánczolások mindennütt megtiltassanak» (229. l.). 1726-ban Csíkszék szabályozza az egyházi és vallás-erkölcsi ügyeket (323. l.)

Egy sereg oklevél a székelyföldi *sóbányák* ügyével (a székely székek által árendált parajdival), a székelyek ingyen só jogával (szabad-só, nemes-só) stb. foglalkozik. (57., 117, 193., 211., 329. l.)

Néhány oklevél manapság már nem létező *csíki vashámokról* (Madarason és Dánfalván) emlékezik (183, 185. l.)

Az egyes történeti személyekre vonatkozók közül kiemelem, hogy *Cserei Mihálynak* a történetírónak is van itt néhány érdekes levele: jobbágyokra vonatkozó, a Moldvába kibujdosott kuruczokat visszaédesgető (1711. 172. l.); ezek közt volt testvéröccse Cserei János, a ki notáztatott), birtokát Cserei Mihály kapta adományul (300. l.), de ő aztán visszabocsátotta öccse kezébe (284. l.) Másokról beszéljen a «*Név és helymutató.*»

Azzal a reménységgel és meggyőződésével bocsátjuk ki e kötetet, hogy ez első sorban a székelység, de általában hazánk mult százada első felének történetét (melynek részletei oly kevésbé ismeretesek) nagybecsű adalékokkal fogja gazdagítani.

Őszinte köszönet és hála illeti meg Csíkvármegyét, hogy ennek kiadására meghozván hazafias áldozatát, lehetővé tette ennek közkinccsé válását. Nemcsak saját dicsőséges múltjának, de egyszersmind a hazai történetírásnak tett ezzel elévülhetetlen szolgálatot. Mikó Bálint főispán, Becze Antal alispán urak s a vármegye intéző férfiai fogadják hálás köszönetünket az ősök szelme iránt tanúsított nemes kegyeletükért.

Kelt Kolozsvárt 1893. nov. 26-án.

A székely történeti bizottság ig. választmánya ülése alkalmából:

Dr. Szádeczky Lajos.